

Esterházy Miklós (1765–1833) herceg, a magyar művelődés támogatója

„Téged, hatalmas Herceg! az istenek
Fő polcra tettek: véreidet segéld!
Vidd a dicsőség templomához:
S ajtaja zára lehull előtted.”¹

A könyvtáralapító Széchenyi Ferenc kortársa volt Esterházy Miklós herceg, akinek műgyűjtő tevékenysége jól ismert. „A legnagyobb magyar gyűjtő”-ről² tudjuk, hogy korának európai híró festői, szobrászai, zeneszerzői és írói közül kiket pártfogolt (Charles Moreau, François Gérard, Antonio Canova, Joseph Haydn, Johann Nepomuk Hummel, Luigi Cherubini, Ludwig van Beethoven)³ – mindezeknek kézzel fogható bizonyítékai a fennmaradt műalkotások. A budapesti Szépművészeti Múzeum európai híró régi képtárának törzsanyagát az ő egykori kollekciója képezi. Irodalmi érdeklődéséről, a hazai művelődés támogatásáról azonban igen keveset tudunk – részben azért, mert ahogy Szilágyi András fogalmaz: Esterházy „...nem érzett különösebb indítást, késztetést arra a 19. század első évtizedében, hogy a magyar írók bőkezű, nagyvonalú segítője legyen. Főként arra nem, hogy ez irányú tevékenységét demonstratív módon kinyilvánítsa, „publikussá” tegye.”⁴ És nem is úgy, ahogy azt Széchenyi Ferenc vagy Festetics György tette.

Esterházy II. Miklós könyvtára

Miután Esterházy Pál (1635–1713) könyveit végakarátának megfelelően 1756-ban átszállították a kismartoni ferences kolostorba, nem sok könyv maradt a helyi kastélyban. A későbbi leszármazottak új gyűjteményeket hoztak létre Kismartonban s a családtagok más kastélyaiban, palotáiban, így Fényes Esterházy Miklós Eszterházán, unokája pedig Bécsben, több épületben is.⁵ II. Miklós

¹ BERZSENYI Dániel, *Herceg Eszterházy Miklóshoz, midőn a szombathelyi táborban comman-dérozó a nemességet, 1797 = Berzsenyi Dániel művei – Kis János emlékezései*, vál., szöveggyűjt., jegyz. Orosz László, Budapest, Szépirodalmi K., 1985 (Magyar Remekírók) 11–12.

² PETROVICs Elek, *A legnagyobb magyar gyűjtő = Uő, Élet és művészet*, Budapest, Athenaeum, 1937, 100–105.

³ A témáról legújabban lásd: SZILÁGYI András, *Esterházy Miklós herceg (1765–1833), a műértő és műpártoló = „Fényes palotákban, ékes köfalokban”*, Tanulmányok az Esterházy családról, szerk. Maczák Ibolya, Budapest, WZ Könyvek, 2009, 88–105 (A továbbiakban SZILÁGYI 2009); Uő: *Esterházy Miklós (1765–1833), a művészetpártoló = Limes*, 2000/4, 75–79. (A továbbiakban SZILÁGYI 2000); Uő, *Nikolaus II. Fürst Esterházy (1765–1833) als Kunstkennner und Mäzen = Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*, hg. von Wolfgang Gürtler, Rudolf Kropf, red. Martin Krenn, Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 2009, (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 128) 249–268; KÖRNER, Stefan, *Nicolaus II. Esterházy und die Kunst. Biografie eines manischen Sammlers*, Wien, Böhlau, 2013; Uő, *Il Magnifico : Fürst Nicolaus II. Esterházy, 1765–1833*, Michael Imhof Verlag, 2011; GALAVICS, Géza, *Nicolas II Esterházy, prince et mécène = Nicolas II Esterházy, 1765–1833 : Un prince hongrois collectionneur : Une histoire du goût en Europe aux XVIIIe–XIXe siècles : Musée national du château de Compiègne 21 septembre 2007–7 janvier 2008*, ed. Laure Starcky, assistée d’Anne-Françoise Brière, Paris, Réunion des musées nationaux, 2007, 32–45.

⁴ SZILÁGYI 2009, i. m. 88.

⁵ KÖRNER, Stefan, *A Bibliotheca Esterházyana = Kék vér, fekete tinta, Arisztokrata könyvgűj-*

könyvgyűjteménye először a bécsi palotában és a kismartoni kastélyban volt. A századfordulón a Magyar Testőrség épületében (Trautson-palota), később az egykori Kaunitz-, végül a Wallnerstrasse 4. szám alatti Esterházy-palotában kapott helyett.⁶

A gyűjteményről két teljes körű összeírást is ismerünk: az egyik az 1817–1818-as években készült; ekkor a két katalóguskötet egyik része tartalmazta a szerzőket abc-sorrendben, a másik pedig a művek címei szerint sorolta fel a könyveket. A másik jelentős jegyzék Esterházy halála után egy évvel, 1834-ben készült,⁷ ez alkalommal is két kötetben. Szilágyi András megállapítása szerint a magyar műfordítás, a régi századok, a korai felvilágosodás és a preromantika magyar irodalmának jelenléte „igencsak nyomatékos és messze felülmúl mindenfajta előzetes várakozást”.⁸ A magyar nyelvű munkák jelentős aránya azt mutatja, hogy élénken érdeklődött a hazai irodalom iránt – mindebben pedig nagy segítségére volt könyvtárosa, Gaál György és Pál fiának nevelője, Görög Demeter, pontosabban ez utóbbi könyvgyűjteménye.

Gaál György (1783–1855)

Gaál György a magyar művelődéstörténet olyan jeles személyeivel állt kapcsolatban, mint Dugonics András, Esterházy Miklós herceg, Görög Demeter, Kisfaludy Sándor és Károly, Horváth István vagy Toldy Ferenc. Foglalkozását tekintve könyvtáros, gyűjteményvezető, író, fordító, mesegyűjtő, de értett a tájképfestéshez is. Méltatlanul keveset olvashatunk e kiváló műveltségű férfiről, pedig „...ifjúságában nem egy nyájas órát szerzett a magyar olvasóknak, ki férfi korában annyit tett a nemzeti becsület mellett a külföldön, s oly ügynek lett megindítója s leghathatósabb előmozdítója, mely jelenleg a kor előterében áll. Mégis a kor az úttörőt elfelejtette. Pedig ő volt a magyar mesevilág első felfedezője!”⁹

Gaál György 1783-ban született Pozsonyban.¹⁰ Tanulmányait Budán, Vácon, Egerben, Po-

temények, 1500–1700, szerk. Monok István, Budapest, OSZK, 2005, 115–116; GABRIEL, Theresia, *Die fürstlich Esterházyische Bibliothek : Zeugnis einer bewegten Vergangenheit = Forscher – Gestalter – Vermittler : Festschrift für Gerald Schlag*, red. von Gürtler Wolfgang, Gerhard J. Winkler, Eisenstadt, Burgenländische Landesmuseum, 2001 (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101) 123–127; UŐ, *Egy mozgalmas múlt tanúja, a herceg Esterházy könyvtár = Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra, Az Esterházy-család*, A 2004. április 22–23-án megtartott konferencia előadásai, szerk. Czoma László, Keszthely, Kastélymúzeum, 2005 (Kastélykonferenciák, III) 81–87; BAYER, Florian Thaddäus, *La bibliothèque Esterházy = Nicolas II Esterházy, 1765–1833 : Un prince hongrois collectionneur : Une histoire du goût en Europe aux XVIIIe–XIXe siècles : Musée national du château de Compiègne 21 septembre 2007–7 janvier 2008*, ed. Laure Starcky, assistée d’Anne-Françoise Brière, Paris, Réunion des musées nationaux, 2007, 82–85.

⁶ SZILÁGYI András, *Jegyzék Esterházy Miklós herceg (1765–1833) könyveiről 1834-ből = Als ich can*, Tanulmányok Urbach Zsuzsa nyolcvanadik születésnapjára, szerk. Gaylhoffer-Kovács Gábor, Székely Miklós, Budapest, CentrArt, 2013, 181. (A továbbiakban SZILÁGYI 2013)

⁷ A kézirat lelőhelye: Budapest, MNL, az Esterházy család hercegi ágának levéltára, P 112. Nr. 13. és 14. – A könyvanyagról lásd: SZILÁGYI 2013, i. m. 177–183.

⁸ SZILÁGYI 2013, i. m. 180.

⁹ TOLDY Ferenc, *Irodalmi arcképek*, vál., szövegmond., bev. tanulm., jegyz. Lőkös István, Budapest, Szépirodalmi K., 1985 (Magyar ritkaságok), 118. (A továbbiakban TOLDY 1985)

¹⁰ Életrajzát legrészletesebben Toldi Ferenc írta meg: TOLDY 1985, i. m. 117–128; Lásd még: HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly és iróbarátai*, Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1955, 104–106. (A továbbiakban HORVÁTH 1955)

zsonyban, majd Pesten és Bécsben végezte. 1804-től haláláig, 1855-ig Esterházy Miklós szolgálatában állt; előbb Kismartonban, ahol a herceg jószágigazgatója, majd miután műveltségével kitűnt, könyvtáraiban és képtáraiban alkalmazta. Egy fia volt, aki Törökországba menekült. Apja 1855-ben látogatta meg, „honnan törődött szívvel térvén vissza, azon év nov. 6. Bécsben meghalt”.¹¹

Az író, fordító, mesegyűjtő

A pesti egyetemen Dugonics Andás volt nagy hatással rá, akinek „nem volt kedveltebb tanítványa, mint Gaál, s ennek nem kedvesebb tanítója, mint az *Etelka* szerzője”.¹² Sétáikon beszélgetve kezdet el érdeklődni a magyar mesék és népszokások iránt.

Apja, Gaál Mihály a magyar udvari kamaránál dolgozott, s fiának is valami hasonlóan hasznos hivatalt szánt. Fia azonban hamar úgy döntött, hogy író akar lenni. Irodalmi pályáját¹³ német nyelvű munkák magyarra fordításával kezdte, például: *A régi és mostani legnevezetesebb időbeliek híres tetteiknek és életeiknek hiteles rajzolatjok, melyet Schiller és Meiszner történetíróknak német munkájok szerint megmagyarázott* (Pest, 1803).

Első önálló, nyomtatásban megjelent írását névtelenül közölte: *A tudós palócz avagy Furkács Tamásnak Monosbélbe lakó sógor urához irt levelei* (Pest, 1803–1804).¹⁴ Ezen írásaiban Pest és Buda lakóinak „ferdeségeit, bohóságait, nevetséges oldalait ostorozza”,¹⁵ melyeket apja is szívesen olvasott – anélkül, hogy tudta volna, ki is írta azokat. Műve csak hat füzetben jelent meg, mert mikor 1804-ben Kismartonba került, fölhagyott e „fővárosi életképek” írásával. Könyvkiadója Versegly Ferencet kérte meg, hogy folytassa Gaál sorozatát, „de ennek Kolomposi Szarvas Gergelye csak 3 füzetet ért meg, a Gaálénál kevésbé tetszett, s humora alantabb is állt amazénál”.¹⁶

Az irodalomtörténészek mesegyűjteményét tekintik legjelentősebb művének. Évekig gyűjtötte a *Märchen der Magyaren* (Bécs, 1822) anyagát, nagy levelezést folytatott az anyaggyűjtés érdekében, sokáig azonban csekély eredménnyel. De „végre-valahára, egyedül a szerencsés véletlen kedvezéséből sikerült e munka... Egy öreg közvitéz ismeretsége, ki a magyar nyelven kívül más nem értett, egy sor meséhez juttatott, miket régiebb anyagommal összehasonlítván, ennek segédelmével azoknak nem egy hiányát és hézagát szerencsémre kipótolhattam úgy, hogy a tartalmokra hasonlókat összeállítván, az igazit s legjobbat közölök csakhamar felismerhettem. Ekképp támadt e mesekönyvem; s habár az nem a legvonzóbbak egyike de bármily csekély legyen is, azon vagyonhoz tartozik, melyhez elég keservesen jutottunk.”¹⁷ Gaál kiadványában 17 magyar mesét közölt német

¹¹ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, 3. köt. *Fa–Gwóth*, Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980, 895. (A továbbiakban SZINNYEI 1980)

¹² TOLDY 1985, i. m. 119.

¹³ Műveiről: SZINNYEI 1980, i. m. 895–897.

¹⁴ Népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, hogy művének több modern kiadása is van: GAÁL György, *A tudós palócz, avagy Furkács Tamásnak Monosbélbe lakó sógor-urához irt levelei I–II.*, rajz: Szemethy Imre, Banga Ferenc, utószó: Szilágyi Márton, Budapest, ELTE Historia Litteraria Alapítvány, Képes Próza Tár, 1999 (Képes próza tár, 6) (A továbbiakban GAÁL 1999); ZOLTÁN József, *Népi szórakozások a reformkori Pest-Budán*. Az 1959-ben készült tanulmány első kiadása – GAÁL György, *A tudós palócz avagy Furkács Tamásnak Monosbélbe lakó sógor-urához irt levelei = Az 1803–1804-ben megjelent mű hasonmás kiadása*, szerk. és az előszót írta: Gátiné Pásztor Mária, Budapest, FSZEK, 1975.

¹⁵ SZINNYEI 1980, i. m. 896.

¹⁶ HORVÁTH 1955, i. m. 106.

¹⁷ Gaál előszava a *Märchen der Magyaren* (Bécs, 1822) kötetben.

fordításban. Ennél azonban jóval több szöveget gyűjtött össze, melyeket hagyatékából Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc adott ki.¹⁸

„A magyar Gaál György... német íróvá vált” – véli Horváth János,¹⁹ hiszen irodalmi munkásságának jelentős része fordítás: magyar műveket fordított le német nyelvre, leginkább Kisfaludy Sándor és Károly műveit. Ezen kívül tudósításokat írt német lapoknak a magyar irodalom jelentősebb eseményeiről, továbbá német nyelvű verseket, balladákat, elégiákat, s epigrammákat is írt, sőt, egy hatnyelvű közmondástárat is összeállított (*Sprüchwörterbuch*, Bécs, 1830). Német nyelvű írásai mellett néhány magyar közleménye is megjelent a *Tudományos Gyűjteményben*, az *Aurórában* és a *Felsőmagyarországi Minervában*.²⁰ Gaál György közvetítő szerepének jelentősége a magyar és a német irodalom között még mindig nincs igazán felmérve, „...pedig abban, hogy milyen ismeretek és sztereotípiák alakultak ki a XIX. század folyamán a magyarságról a bécsi és a távolabbi német területek közvéleményében, Gaálnak, valamint a hozzá hasonló munkásságot kifejtő személyeknek komoly szerepük volt”.²¹

A könyvtáros és gyűjteményvezető

Esterházy II. Miklós herceg igazi könyvgyűjtő volt. A fennmaradt számlák, könyvjegyzékek és a könyvek maguk is azt mutatják, hogy évtizedeken át szinte minden olyan hagyatékot és könyvet megvett, amit el akart olvasni, vagy amit könyv-, kép- és műgyűjteményéhez szükségesnek gondolt.²² A Kismartonban, Eszterháznál és Bécsben lévő könyvtárakban több tisztviselőt is alkalmazott. A herceg Gaál Györgyöt, „a Central-Directions Kanzley-beli cancellistát”, 1809. január 25-én nevezte ki könyvtárörnek „az inventáriumok és katalógusok kiigazítása céljából”.²³ A Franz Hillmer könyvtárossal való nézetérések miatt mindkettőjüket felfüggesztették állásukból, s Gaál a pottendorfi galéria egyik gondnoka lett. Fél évvel később, 1809. augusztus 25-én ismét könyvtári szolgálatba állt, Esterházy a hercegi bibliotéka örévé, a leltár és katalógus nyilvántartójává nevezte ki.²⁴

Közben Gaál a herceg parancsa ellenére „...Bécsot és a könyvtárt otthagya s a francziák elől gyáván Kismartonba szökött”, amiért is felfüggesztették 1809. június 3-án.²⁵ December 6-án Esterházy „aus besonderer Gnade az ab officio et salario suspendált Bibliothek Custos-t Gaál György-öt eddigi fizetése mellett visszafogadja szolgálatába és actuariusnak nevezi ki bei meiner Kupferstich- und Bildergallerie, az eddigi actuarius Ludwig Wieland helyébe, a ki a könyvtár ügyeivel bízott meg.”²⁶

1812-től ő irányította a könyvtárat, miután Ludwig Wieland nyugdíjba vonult. 1809-ben azt az utasítást kapta, hogy leltározza az Eszterháznál lévő könyveket, hozza rendbe és készítse elő azokat

¹⁸ Gaál György magyar népmesegyűjteménye, I–III. köt., kiad. Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc, Pesten, Pfeifer, 1857–1860.

¹⁹ HORVÁTH 1955, i. m. 105.

²⁰ TOLDY 1985, i. m. 124.

²¹ GAÁL 1999, i. m. (Szilágyi Márton utószava), 148–149.

²² MELLER Simon, *Az Esterházy képtár története*, Budapest, Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, 1915.

²³ *Uo.* 66.

²⁴ GABRIEL 2005, i. m. 83.

²⁵ MELLER 1915, i. m. 66.

²⁶ *Uo.* 67.

a Bécsbe szállításhoz. Gaál hivatali ideje alatt több jelentős vásárlás is történt, ezek közül számunkra az 1820-as a legjelentősebb: ekkor vették meg Görög Demeter könyvtárának egy részét.²⁷

1833-ben elérte a legnagyobb megtiszteltetést, Esterházy Miklós összes gyűjteményének lett a vezetője.²⁸ 1854. december 30-án immár az új családfő, Esterházy Pál Gaál Györgyöt idős kora és meggyengült egészsége miatt „jól megérdemelt nyugalomba helyezi, und ihm in verdienter Berücksichtigung seiner 50 jährigen treuen, eifrigen und erspriesslichen Amtierung 600 f. C. M. penziót és az eddigi szabad lakást engedélyezi.”²⁹

Gaál György feltehetőleg akkor ismerte meg személyesen Görög Demetert, amikor 1804-ben az Esterházyakhoz került. Görög ekkor már nem volt Pál herceg nevelője, de Bécsben élt, s nem véletlen, hogy a két kiváló irodalmár egymásra talált. A fiatal, ekkor alig húsz éves Gaált valószínűleg neveltjeként pártolta és segítette a bécsi tudós kör tagja.

Görög Demeter (1760–1833)

Görög a bécsi magyar tudós társaság egyik legfontosabb személye, aki élénk és termékeny művelődési kapcsolatot tartott fenn a császárvárosban, a Magyar Királyságban és az Erdélyben élőkkel. Mindezt műveltségének, kiváló szervezőképességének és kiterjedt kapcsolatrendszerének volt köszönhető – ez utóbbira pedig Bécsben igen nagy szüksége volt. Görög Demeter mind anyagilag, mind kapcsolataival támogatta a hazai írókat: verseiket vagy egyéb írásait megjelentette lapjában, tudósította a közvéleményt készülő vagy már megjelent könyvükről, pályázatokat írt ki szerkesztőtársaival magyar nyelvű művek megírására, vagy anyagilag tehetős pártfogoltakat keresett nekik, s nagynevű mecénásokkal ismertette meg őket.

Görög Demeter és Kerekes Sámuel szerkesztésében 1789-től 1791-ig jelent meg Bécsben a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, majd ennek folytatása, a bécsi *Magyar Hírmondó* (1792–1803). Ezen egyik első, magyar nyelvű hírlap az 1790-es évek elejétől meginduló nemzeti kulturális megélnkülés, a nemzeti nyelvi-irodalmi törekvések egyik legjelentősebb orgánuma volt.³⁰ A magyar nyelv ápolásának és fejlesztésének célja a legfontosabb: „ahhoz, hogy „Hazánk” a „pál-lérozott Nemzetek” közé kerüljön, első lépésként a »Nyelvünk«-et kell »rendbe szedni»”³¹ – méltó örökösei voltak Bessenyei Györgynek.

Miután befejezte bécsi tanulmányait, Görög nevelőként helyezkedett el több főúri családnál. Előbb a Kollonich, majd az Esterházy családnál dolgozott: Miklós herceg a fia, Pál (1786–1866) mellé hívta meg 1796-ban.³² A későbbi miniszter meleg hangon emlékezett vissza erre a közel hét

²⁷ GABRIEL 2005, i. m. 85.

²⁸ MELLER 1915, i. m. 67.

²⁹ *Uo.* 184.

³⁰ KÓKAY György, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795)*, Budapest, Akadémiai K., 1970, 325–336.

³¹ ANTAL Alexandra, *A Hadi és Más Nevezetes Történetek szerepe az irodalmi nyilvánosság alakulásában = Magyar Könyvszemle*, 2012, 21–39.

³² Erről a szerkesztők a Magyar Hírmondó olvasói is értesítették: „...egyikönknek rendszerént való foglalatosságai különösbben meggyűltek mostanában, úgymint amely szerént, nagyreménységű ifjú, gróf Kollonics Lászlónak szerencsésen végrehajtott neveléséből, nagy fényességű Eszterházy hercegi ház örökösének, Eszterházy Pál hercegnek nevelésére hivatott által, akinek jó neveltetéséből sokat várhat mind a két Magyar Haza.” *Magyar Hírmondó*, 1795, VIII. köt., 672; HAJNAL István, *Görög Demeter az Esterházyaknál = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1927, 115–118.

esztendeig tartó időszakra.³³ Görög olyan tekintélyt és megbecsülést szerzett, hogy végül a császári család több tagjának, így József és Ferenc főhercegnek is a nevelője lett.³⁴ Tetemes elfoglaltságai miatt a *Hirmondó* szerkesztésével idővel fel kellett hagynia, s a lap hamarosan meg is szűnt (1803). Azt egyelőre nem tudni, mikor ismerte meg Esterházy Görögöt, de valószínűleg Bécsben történhetett, hiszen itt hallhatott nevelői kvalitásairól és hírlapszerkesztői tevékenységéről. Fiának nevelése tehát az egyik fontos kapocs Esterházy Miklós és Görög Demeter között.

Másrészt összekötötte őket az is, hogy 1820-ban a herceg megvette Görög bibliotékáját. A hírlapszerkesztő gyűjteményéről semmi pontosabbat nem tudunk – azon kívül, hogy a kifizetés részletekben történt.³⁵ Ebből az évből két dokumentum is ismert a könyvvásárlásra vonatkozóan: az egyik a herceg egy Nápolyból, 1820. február 9-én írt levele, amelyben Karner János kancelláriai igazgatótól Görög Demeter könyvtárának ügyéről érdeklődik.³⁶ A másik pedig egy könyvjegyzék *Zuwachs der Bibliothek Anno 1820*.³⁷ címmel. A Magyar Nemzeti Levéltár tájékoztatása szerint a jegyzék egyelőre nem Görög Demeter nevében van regisztrálva, hiszen nincs rajta semmilyen név. A hercegi családnak azonban ebben az időszakban ez volt az egyetlen nagyobb könyvbeszerzése, ugyanis Esterházy utasítása szerint ekkor már a könyveken is takarékoskodtak, s minden jelentősebb beszerzéshez a családfő engedélye kellett.³⁸ A jelentős nagyságú könyvanyag megvásárlásában valószínűleg Gaál Györgynek is nagy szerepe lehetett. Talán ő hívta fel a herceg figyelmét Görög eladó könyvgyűjteményére, vagy ismerve annak gazdag hungarikum tartalmát, támogatta annak megvásárlását.

A könyvjegyzéken szereplő tételeket feloldva megbizonyosodhatunk afelől, hogy valóban Görög Demeter könyveiről van szó. Ez a 776 tételes lajstrom (közel 1000 kötet) lényegében a korabeli magyar irodalom tárháza. A könyvek döntő részét a ma Kismartonban lévő Esterházy-könyvtár állományában is sikerült visszakeresnünk. Néhány olyan kötet is található közöttük, amelyben vagy Görög Demeter saját possessorbejegyzése, vagy a könyv szerzőjének kézírásos ajánlása szerepel, így Baróti Szabó Dávidé, Budai Ézsaiásé, Kovachich Márton Györgyé, Nedeczky Károlyé, Sándorffi Józsefé. Ezek közül a legkedvesebb Szabó Dávidé: „En Görögöm! Mikoron neve napját szenteli, tiszteli E kis ajándékkal Tégedet a Te Szabód. Karátson Hav. 30dik napi. 1789.”³⁹ Három

³³ Esterházy Pál német nyelvű naplójából hosszabban idéz magyarul: HAJNAL 1927, i. m. 116–117; MOLNÁR József, *Görög Demeter (1760–1833)*, Debrecen, 1975 (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 30) 16–17.

³⁴ MOLNÁR 1975, i. m. 17; MÁRTON József, *Görög Demeter... élelteirása, és a magyar irodalom előmozdítása által, valamint a nevelés pályáján szerzett érdemei*, Betsben, Haykul Antal bet., 1834, 25, 27–29.

³⁵ GABRIEL 1995, i. m. 85. Sajnos nem adja meg forrását.

³⁶ „...und fragen Sie den von Gall ober vom Hofrath von Görög die Bibliothecae Sachen übernehmen habe, oder werde?” A levél lelőhelye: Budapest, MNL Esterházy családi levéltár – Központi birtokigazgatás vegyes iratai, P 163 Fasc. LII. No. 1214 45–47. fol. – Köszönöm Virág Évának, hogy felhívta figyelmemet erre a levélre.

³⁷ Lelőhelye: Budapest, MNL Esterházy családi levéltár – Központi birtokigazgatás vegyes iratai, P 149 8. d., 166–171. fol. A levéltár tájékoztatása szerint „537–541. fol. tartalmazza a könyvtárat 1810–1820 között érintő ügyek mutatóját, amelyben szerepel a Görögtől történő vásárlás ténye, jelezve, hogy a kapcsolatos irat az 1538/1820 szám alatt található. Ilyen iktatószámú dokumentum azonban az Esterházy anyagban nem lelhető fel.”

³⁸ GABRIEL 1995, i. m. 85.

³⁹ BARÓTI SZABÓ Dávid, *Szabó Dávid Költeményes munkái*, Utolsó (3.) ki-adás, 3 köt., Kassán, 1789, Ellinger János bet. – Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-kastély, Zimmer II. Regal A. Fach 9. Jelzete: No. 270.

műben (hét kötet) pedig a „Charles Kollonitz” exlibris található meg. A könyveket a családtól kaphatta ajándékba, hiszen 1787 és 1795 között Kollonics László nevelője volt.⁴⁰

Molnár József Görög Demeter kapcsolatait bemutatva így ír: „Ha valamilyen csoda folytán előkerülne Görög és Kerekes két lapjának irattára, mely 1789–1803 között a korabeli magyar írók, tudósok, művészek, minden kultúrával foglalkozó hazafi dokumentumait tartalmazhatta, csak akkor lehetne fogalmunk milyen fontos szerepet töltött be a Görög Demeter köré csoportosuló *bécsi irodalmi kör*.”⁴¹ A csoda részben valóra vált. A kismartoni Esterházy-kastély könyvtárában ugyanis több olyan kézirat is található, amely szintén Göröghöz köthető. Mindez az alábbiak alapján jelenthető ki: a kéziratok egy része Görög hírlapjaiban jelent meg, vagy a szerzőnek ismert a Göröghöz való kapcsolata, s mindegyik egy adott korszak, a 18–19. század fordulójának a terméke – azaz abban az időszakban keletkeztek, amikor a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, valamint a *bécsi Magyar Hirmondó* működött. A kéziratok valószínűleg később, egy másik (hagyatéki?) vásárlás során kerültek a hercegi gyűjteménybe, feltehetően szintén Gaál György értő támogatásával. Az anyagot végigtekintve a kor legnépszerűbb és kevésbé ismert irodalmárainak kéziratai sorakoznak itt, némelyek önálló kötetben, mások egy-egy gyűjteményes kötet részeként. Három olyan kötetet is ismerünk, amelyekben közel száz, legnagyobb részt magyar nyelvű kézirat található: versek, fordítások, levelek, értekezések és egyéb írások.

A dokumentumokat azonosítva mondhatjuk, hogy van köztük kiadatlan és már publikált munka is; ez utóbbiak is igen érdekesek és értékesek, hiszen összehasonlíthatjuk, hogy mennyiben térnek el a megjelent változattól. Néhány név a szerzők közül: Asbóth János, Bárány Péter, Batsányi János, Martinovics Ignác, Kisfaludy Sándor, Kovásznai Sándor, Kömley János, Kreskay Imre, Nagy János, Pálóczy Horváth Ádám, Révai Miklós, Tessedik Sámuel, Verseghy Ferenc.

Ezen kéziratos kötetek egyikében található egy darab papír, amely szintén azt bizonyítja, hogy a kéziratok Görög Demeteré voltak. Az 1794-ben írt levélben ugyanis Hajnóczy József könyveket kért kölcsön Görögtől: Liviust, Ovidiust, Hérodotoszt, Xenophónt, valamint egy görög grammatikát és szótárt.⁴²

„Esterházy Miklós herceg a gyűjtők legboldogabb fajtájához tartozott: őseitől örökölte a gazdagságot s a gyűjtőszenvédelyt és megadatott neki, hogy saját képességeivel növelje országos, sőt európai jelentőségűvé a készen kapott, szerény kezdeteket. Munkája így a nemzet ügyévé lett, öröme az ország kulturális boldogulásának építőjévé. Küldetése volt, hogy létrehozza azt a képtárat, mely majdan a nemzet kincsévé válik és egyéb gyűjteményekkel egyesülve a Szépművészeti Múzeumot alkotja, az ország legelső kulturális intézményeinek egyikét.”⁴³ – olvashatjuk Hoffmann Edith művészettörténész 1939-ben megfogalmazott gondolatait. Esterházy magyar irodalom- és kultúrapártolása ugyan nem éri el Széchényi Ferencét és Festetics Györgyét, ugyanakkor egyáltalán nem becsülhető le. Görög Demeter és Gaál György Esterházy Miklósnak nem csak „...alkalmazottai...

⁴⁰ MOLNÁR 1975, i. m. 15.; MARTON 1834, i. m. 8.

⁴¹ MOLNÁR 1975, i. m. 68.

⁴² Herr v(on) Görög, Praefect des jungen Br. Kollonics im Gräfl(ichen) Kollonicsischem Hause bey den Schotten wohnhaft, wird freundschaftlich gebeten mir zuleihen a, den Livium b, Ovidii opera and zwar, wenn Er mehreren ausgeben hat, jene, die mit Noten versehen sind ferner c, eine griechische Grammatik d, ein Ghrichisches Dictionaire und e, den Herodot und Xenophon griechisch. 6. Nov. 1794. Hajnocy mpria = *Sammlung verschiedene ungarische Gedichten*. MSS. p. 56. Lelőhelye: Kismarton, Esterházy-kastélykönyvtár, Zimmer III. Kasten C. Regal 1. No. 9553; DEÁK Eszter, ZVARA Edina, *Levélben értesítsen engem! Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról*, Budapest, Kossuth, OSZK, 2012, 50.

⁴³ HOFFMANN Edith, *Esterházy Miklós herceg = Nyugat*, 1939, 236–242.

de egyszersmind az ő bizalmi, »belső« emberei voltak⁴⁴ – nem véletlen, hogy éppen ők dolgozhattak az európai híru mecénás mellett. Az ő alkalmazásuk s Görög Demeter könyvtárának megvétele igazolja Esterházy II. Miklós elkötelezettségét a magyar irodalom és kultúra iránt. Ő tette lehetővé, hogy megismerjük a bécsi tudós kör legfontosabb személyének gazdag könyvtárát, s a *Magyar Hírmondó* értékes irattárának egy részét. S ahogy műgyűjteményének egy része a „nemzet kincse” lett, úgy könyvtára is az lehet annak alapos feltárása után.

ZVARA EDINA

⁴⁴ SZILÁGYI 2000, i. m. 78.